

PROLJETNI CIKLUS GODIŠNJIH OBIČAJA NA SILBI

U sklopu etnografskog istraživanja godišnjih običaja na otoku Silbi istraživani su i proljetni običaji. U izloženom materijalu vidljiva su dva zasebna područja tih običaja: jedno obuhvaćaju pokladni, a drugo uskrсни običaji. U obilježavanju pokladnih običaja lako su uočljiva tri momenta: prvi je ples, drugi maskiranje u kojem glavnu ulogu imaju muškarci (grupa zvana kumpanija), a treći je spaljivanje karnevala. Spominje se i običaj biranja pokladnog kralja i kraljice, u kojem se sačuvala uspomena na biranje otočkoga kralja.

Drugi dio teksta, koji se odnosi na običaje oko Uskrsa, radi preglednosti građe protkan je nizom podnaslova koji su vezani uz određeni datum ili razdoblje u tom ciklusu običaja. Ti običaji vrlo su često vjerskoga značaja, ili su pak narodni, ali su prožeti crkvenim ritualima, tako da se u tekstu nalaze i podaci posve crkvenog karaktera. Između ostaloga, taj dio teksta govori o sv. Josipu, zaštitniku otoka Silbe, o udaranju »barabana« na Veliku srijedu ili Veliki četvrtak, te o pravljenu uskrsnih pogača i bojanju jaja koje je, kako se čini, noviji običaj.

Ovaj kratki prilog etnografskoj građi o proljetnim običajima jadranskog područja nastao je nakon našeg prvog boravka na Silbi. Tekst je prije svega poticaj za daljnja istraživanja na Silbi.

Proljetne običaje ispitivale su Vlasta Jemrić i Jasna Čapo.

POKLADNI OBIČAJI

Pod skupnim imenom »Karneval«, Poklade se na otoku Silbi slave od Sv. Tri Kralja (6. I) do Pepelnice. Cijelo to razdoblje bilo je obilježeno plesnim svečanostima koje su se održavale svake večeri, osim petka, jer je petak, prema Bibliji, dan muke Isusove. Ples se održavao u dvije ili tri dvorane; stariji i oženjeni ljudi bili su u »sali« na katu, iznad današnje zadruga, mladići i djevojke u gostionici Ive Jurića, a djeca u nekoj trećoj dvorani. Ta podjela se strogo poštivala. U svakoj je dvorani jedan muškarac, zvan *kapo de balo*, vodio ples i pazio na red. Najomiljeniji plesovi su bili silbenški ples, postolina, šotiš i kvatro paši, a plesalo se uz pratnju harmonike. Svirao je *šonadur*, tj. zvonar. Na ples su samo kadikad dolazile maškare; njihov dolazak najavljivao je šonadur, svirajući *marču* — marš. Te maškare su morale platiti određenu svotu novaca da bi mogle ostati u dvorani i plesati. Nakon četiri »gira« dvoranom, mogli su ostati na plesu, ali tek nakon što bi skinuli maske. Nekih uobičajenih maski, koje bi se pojavljivale svake godine, nije bilo. Ljudi su samo bili obučeni »na lijepo«. Posljednjeg tjedna Karnevala plaćala se ulaznica (*intrata*) za ples, i od tog se novca na zadnji karnevalski dan (utorak) priređivala večera za cijelo mjesto.

Običaji maskiranja intenziviraju se kako se pokladno razdoblje bliži kraju. Tako se posljednje nedjelje prije početka Korizme, u nedjelju zvanu »Poklade«, u 14 h održavao ples na kojem su samo žene bile ljepše odjevene, a svi su muškarci bili »zamaškarani« u oficire. Isticala se skupina muškaraca (*kumpanija*), odjevena u bijele hlače, crne jakne, široke crvene pojaseve i bijele cipele. Na glavi su imali turske fesove koje su Silbljani (ili Silbenjani, kako se sami nazivaju) — poznati pomorci — donosili sa svojih putovanja. Vođa te skupine imao je sa strane, po dužini hlača, ušivenu crvenu traku, dok su ostali muškarci obično imali crne ženske čarape navičene preko bijelih hlača, a ispod koljena crvenu vrpču.

Sam pokladni utorak, »Karneval« u užem smislu, obilježavan je spaljivanjem lutke — »karnevala«, biranjem kralja i kraljice, te maskiranom povorkom kroz selo. Prvo su se birali kralj i kraljica. Bili su to stariji ljudi, a nosili su atribute kraljevske časti — krunu i žezlo. Kazivači vele da se u izboru karnevalskog kralja i kraljice čuva stari običaj biranja kralja u božićno doba. Naglasili su da je ono »ozbiljan« kralj, a da je ovaj samo za »veselje«. Karnevalski kralj je jedan dan bio čašćen kao kralj, imao je neograničenu moć koja se osobito iskazivala kao pravna moć (da nekoga osudi, itd.).

Nakon što su izabrani kralj i kraljica, selom se otputila povorka ljudi, manje ili više zamaskiranih, na čelu s kraljem, a na začelju su nosili slamnatu lutku veličine čovjeka, odjevenu u krpe. Tako udešen »Karneval« je nošen u nekoj vrsti kolica, zvanima *kar*. Stalnih maski u toj karnevalskoj povorci nije bilo, iako su se gotovo uvijek pojavljivali *špoži*, tj. mladenci, i više puta, prema pričanju kazivača, crnac na devi. Nisu pjevali neke posebne pjesme, već samo one koje su bile popularne u to doba. Dva kazivača spominju pjesmu koju su pjevali Karnevalu (ne znamo da li djeca ili tko drugi). Kazivači pamte samo tri početna stiha:

»Karnevale, brate moj,
mačka ti pojela loj
i košulju karnevalsku...«

Nakon što je obišla selo, povorka je kretala prema velikom seoskom trgu — Pjaci — na kojem je već otprije bio postavljen visoki stup, »veći i od samog jarbola«, zvan *šandarac*, na koji su podizali Karnevala. *Šandarac* je konopima bio privezan uza zemlju ili uz *ponestre* na kućama. Na njemu se spaljivao Karneval. Nekada su u njega pucali iz pušaka, a tek onda ga spaljivali, ali je taj običaj ukinut zbog jednog nesretnog slučaja. Neki kazivači tvrde da je nekad davno, uz Karnevala, postojala i Karnevalica, ali je od njihova djetinjstva više nije bilo. Kao glava Karnevala služila je drvena *pulena* — glava s pramca jednog silbenskog broda (ne zna se s kojega, niti što bi se s tom glavom poslije dogodilo). Postojao je i običaj da neki spretni Silbenjanin, prije spaljivanja Karnevala na Pjaci, ukrade tu glavu. Kad bi ga ulovili, morao je za kaznu »supati« suhi kolač i vino (tj. močiti suhi kolač u vino) koje je sam platio. Prije spaljivanja Karnevala čitao se njegov *taštament*. To je bio šaljivi tekst u kojem se ukazivalo na mane i nepodopštine mještana Silbe, što je bila i prilika da se ljudi dobro nasmiju. Čitanju je predsjedao kralj, sjedeći na svom *pristolju*. Uvečer je priređivana večera od novaca skupljenih za ulaznice za ples. Prisustvovali su joj samo muškarci i poneka udata žena; neudate nisu imale pravo pri-

stupa. Nakon večere se održavao ples sve do ponoći, kada bi se oglasilo »mrtvo zvono«, koje je najavljivalo početak Korizme i kraj veselju.

Posljednja velika proslava Karnevala održana je 1935. ili 1936. godine, a uključivala je gotovo sve navedene običaje.

USKRSNI OBICAJI

Korizma

Razdoblje između Poklada i Uskrsa, tj. Korizma, oskudijeva običajima. To je period priprema za Uskrs putem raznih crkvenih obreda i putem molitava. Nekih posebnih zabrana nije bilo, osim što je bilo zabranjeno veselje i ples, a s time u svezi i ženidba. Do prvog svjetskog rata ljudi se nisu »mrsili« tijekom cijeloga korizmenog doba, a poslije je bilo zabranjeno jesti meso u srijedu i pogotovo u petak. Da nadomjeste zabranu plesanja i veselja, ljudi su svaku nedjelju igrali na *cune* (ili *cone*), tj. vrst igre s čunjevima. Obično je u igri sudjelovalo deset do dvanaest osoba u dvije protivničke momčadi, tj. u svakoj ekipi po pet, odnosno šest osoba. Svaki srušeni čunj imao je svoju vrijednost (ne znamo koju), a trebalo ih je srušiti 21. Ako bi jedna momčad srušila više od zadanog broja, govorilo se da »ide u kašu«. Drvena *bala* se bacala iz ruke s udaljenosti od oko osam metara. Uglavnom su u igri sudjelovali mladići i djevojke, ali su samo mladići igrali za novac, a za djevojke je to bila sramota.

Dne 19. III., dakle u vrijeme Korizme, blagdan je sv. Josipa, zaštitnika Silbe, pa je to glavna svetkovina na Silbi. Toga dana, 1852. godine, Silba se otkupila od kmetstva. Nema nikakvog posebnog običaja, vezanoga uz taj datum.

Cvjetna nedjelja

Cvjetna nedjelja, ili kako je ovdje zovu, »Maslinska nedija« ili »Nedija palme«, dan je blagoslova maslinovih grančica u crkvi. Blagoslovljene grančice se zatim zatiču za kućna vrata ili se stavljaju u vinograd, gdje stoje cijele godine. Na Maslinsku nediju ide se u procesiju. Nakon mise u crkvi je bilo izloženo Sveto Otajstvo. Tijekom slijedeća tri dana, sve do srijede u Velikom tjednu, crkva nije smjela ostati bez ljudi; najčešće su se smjenjivale skupine od četiriju muškaraca i žena i čvale Sveto Otajstvo.

Veliki tjedan

Veliki tjedan se zove »Vela šeteman«, a dani »parvi dan«, »utori«, »sreda«, »veli četvrtak« (ili »četvarti«), »veli petak«, »vela sobota« (ili »uskrsna sobota«) i na kraju »nedija«, tj. Uskrs.

U Velikom tjednu postoji niz običaja, vezanih uz određeni dan u tjednu; za običaj šibanja klupa u crkvi nismo ustanovili točan dan. Najvjerojatnije je običaj *barabana* trajao samo jedan dan, i to u srijedu ili četvrtak. Običaj se zadržao samo do prvog svjetskog rata, jer je, prema riječima kazivača, bio zabranjen zbog uništavanja klupa u crkvi. Na *baraban* su išli mlađi muškarci. Tumačenje tog običaja dobili smo samo od dva kazivača, koji ga tumače kao simbolično označavanje Isusovih muka.

Na Veliki četvrtak vezala su se zvona. Tada je stupala na snagu zabrana zvonjenja koja je trajala sve do Velike subote do 11 h, tj. do Uskrsnuća. Zvona su u to vrijeme zamijenjena drvenim čegrtaljka, zvanima *vartajke*. U četvrtak su i sva platna (*koltrine*) koja prekrivaju oltare, raspela i zidne slike, bila okrenuta na krivu stranu, kao i ljubičasti »koleti« ministranata. Na pravu stranu su se okretali u subotu, nakon Uskrsnuća.

U crkvi je, na Veliki četvrtak popodne, obično oko 15 h, svećenik prao noge dvanaestorici ljudi, izabраниh za tu svrhu u selu. Pri tome je svaki »apostol« dobio veliku hostiju i dva decilitra vina. Taj običaj je nestao prije prvog svjetskog rata, a tumači se time što je i Isus prao noge apostolima na posljednjoj večeri.

Istog dana u crkvi se postavlja i ukrašuje Božji grob. Kazivači se ne sjećaju da je od davnina postojao običaj sijanja pšenice (leće ili graška) koja bi se zatim nosila u crkvu kao ukras uz Božji grob. Taj običaj su, čini se, donijele redovnice koje su na otok došle 1927. godine. One su sijale pšenicu na tanjuriću (»pitar«) i u četvrtak je nosile na Božji grob. Dva kazivača tvrde da se s pomoću tako zasijane pšenice gatalo, ali ne znaju reći ništa поблиže o tome. Uz grob je uvijek bila straža od dva ili četiri mladića, odjevena u marinske odore, s puškama na ramenu. Straža se strogim ceremonijalom izmjenjivala svaka dva do tri sata, a dežurali su dan i noć, od četvrtka do subote. Oni su predstavljali židovsku stražu na Kristovu grobu. Taj običaj je nestao tridesetih godina ovog stoljeća, ali su ga se kazivači sjećali iz pričanja svojih roditelja.

Na Veliki petak, oko 20 h, održavala se procesija kroza cijelo selo. Sve su žene bile odjevene u crno, *ferali* upaljeni, a isto i svijeće koje su ljudi nosili u rukama. Pjevala se pjesma »Puče moj, što učinih tebi«.

Kazivači su čuli od svojih roditelja izreku da na Veliki petak treba piti crno vino, jer daje bolju krv, ali ništa podrobnije nisu o tome znali.

Na Veliku subotu u crkvi se vršio blagoslov vode u velikom drvenom *maštelu*, a žene su je nosile kući u *peričku* (manja posuda). Samo je jedan kazivač rekao da je postojao običaj umivanja u blagoslovljenoj vodi. Inače se blagoslovljena voda čuvala, zajedno s vodom blagoslovljenom na Sv. Tri Kralja, i njome bi se škropio mrtvac s grančicom levande, ili je pak služila za blagoslov vinograda.

Na Veliku subotu je, prema Bibliji, uskrsnuo Isus Krist; to se označavalo na više načina: odvezivala su se zvona i zvonjava je najavljivala Uskrsnuće. U istom trenutku straža bi pobjegla s Božjeg groba, a ispred crkve bi se zapucalo iz mužara koje su zvali *maškuli*. To je bila željezna sprava, napunjena barutom. Pucanje iz mužara prestalo je negdje pred drugi svjetski rat. Istodobno, dok su vjernici pjevali »Gloriju«, zvona su zvonila, a mužari praskali, *šakreštan* (sakristan, svećenikov pomoćnik) je skidao ljubičaste koltrine sa oltara, a ministranti su okretali svoje *kolete* na pravu stranu.

Uskrsna jaja i pogače

Po riječima najstarijeg kazivača (81 god.), jaja se prije prvog svjetskog rata uopće nisu bojala. Svi mlađi kazivači su nam to isto potvrdili, na temelju onoga što su čuli od roditelja, ali se već u njihovu djetinjstvu počelo jaja šarati krep-papirom. Na skuhana jaja stavljali su namočen krep-

-papir koji je puštao boju. Nikakvih drugih ukrasa nije bilo, niti su postojale neke igre vezane uz jaja. I to bojanje krep-papirom nije se obavljalo u svakoj kući. Nemamo točan podatak o tome kada su se bojala jaja, a ne postoji ni neko posebno ime za njih. Uglavnom su se bojala u malom broju, za djecu. Tri kazivača su nam rekla da se koristila i skuhana kora od *kapule* (luk) za dobivanje žute boje. Jaja se nisu ni darivala, a jela su se neovisno o nekom određenom obroku. Općenito uzevši, običaj bojanja jaja pojavio se, čini se, kasno.

Mnogo važnije su bile uskrсне pogače koje su jednostavno zvali *pogača*, a gdjekad i *pince*. Pogače su se radile od mnogo jaja. Žene su tijesto umijesile prije procesije na Veliki petak i ostavile ga da kisne, a pekle su ga poslije procesije ili u subotu u jutro. Pogače su bile okrugle, bez posebna ukrasa, a svaka je kuća napravila pogače za čitav slijedeći tjedan. Trebale su dostajati sve do Malog Uskrsa, kako se zove prva nedjelja nakon Uskrsa. Tijesto se mijesilo u *kopanici*, napravljenoj iz jednog komada drveta, a *palom* se stavljalo u krušnu peć koju je imala gotovo svaka kuća. Ponegdje se i danas mijese pogače, ali u manjim količinama.

Žene su pravile još i pogače za djecu, zvane *kolube* ili *kolubice*. To su pogače u obliku pletenice, dugačke oko tridesetak centimetara, a sastavljene su iz tri ispletana komada tijesta tako da čine *kosu* (pletenicu). Na kolubicu se s pomoću tijesta pričvršćivalo kuhano jaje. Neki kazivači tumače da riječ potječe od riječi golubica, jer na onom kraju, gdje je pričvršćeno jaje, ostaje mali repić tijesta koji podsjeća na ptičji rep. *Kolubice* su se radile u velikom broju; njima su se darivala djeca.

Jelo se nije nosilo na blagoslov u crkvu, ali su neki ipak nosili pogače na običnom tanjuru, pokrivenom stolnjakom.

Običaj obnove kućne vatre, kao i paljenje krijesa, nije postojao.

Spasovo

Na Spasovo, 40 dana nakon Uskrsa, održavala se procesija. Mještani su, na čelu sa svećenikom, obilazili otok, škropeći *gušterne* i vinograde. Procesija je išla i na groblje, gdje je svećenik držao misu. Blagdan se zove Križevo, jer su uz *bandijere* (zastave s likovima svetaca), nosili i križeve.

Literatura

Petar Bačić, Izbor seoskoga kralja u Dalmaciji, ZbNŽO, Zagreb, 1928, knj. 26, sv. 2, str. 319—328.

Stjepan Banović, Zajednički izvor i značenje biranja koruških vojvoda i seoskih kraljeva u Dalmaciji, Hrvatsko kolo, Zagreb, 1931, knj. XII, str. 167—190.

Milovan Gavazzi, Godina dana hrvatskih narodnih običaja, Zagreb, 1939.

Petar Starešina, Pomorstvo Silbe, Zadar, 1971.

Andrija Stojanović, Olisbske poklade, Vrulje, Zadar, 1972, god. II, sv. 2.

SPRING CUSTOMS ON THE ISLAND OF SILBA

Summary

The article provides descriptive data on two complex ceremonial periods: the Lent Carnival and Easter.

The Lent Carnival lasts from the Three Saints' Day to Ash Wednesday and is marked by evening dances, masquerades of men's societies, burning of a straw doll, and by election of a King and Queen of Silba. Easter customs are marked by tying of church bells, »beating« benches in the church, and making of special kinds of bread and pastry.